

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Tortum Kazası Mülki İdarecileri

Neslihan Gülbeyen

Yüksek Lisans

neslihan_tarih@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6670-871X>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi	26.08.2021
Kabul Tarihi	07.11.2021
Yayın Tarihi	31.12.2021
Doi	10.52003/etut.2021.16

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
ETÜT, Sayı: 3, Aralık, 2021, Erzurum/TÜRKİYE
<https://dergi.erasmus.edu.tr/tarih>

From Tanzimat to Legitimacy Tortum District Civil Administrators

Neslihan Gülbeyen

Master Degree

neslihan_tarih@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6670-871X>

ARTICLE INFORMATION

Article Types	Research Article
Received Date	26.08.2021
Accepted Date	07.11.2021
Date Published	31.12.2021
Doi	10.52003/etut.2021.16

Atıf-Citation: Neslihan Gülbeyen, "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Tortum Kazası Mülki İdarecileri", *ETÜT*, Sayı: 3, Aralık 2021, s. 39-60.

Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal
ETUT, Issue: 3, December 2021, Erzurum/TURKEY
<https://dergi.erasmus.edu.tr/tarih>

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Tortum Kazası Mülkî İdarecileri*

Neslihan Gülbeyen

Öz

Tortum, Kanuni Sultan Süleyman döneminde yapılan seferler sonucunda egemenlik altına alınmıştır. 19. yüzyılda Tortum'u bazen nahiye bazen de kaza olarak teşkilatlandırılmıştır. Tortum, konumu itibarıyla stratejik öneme sahipti. Tortum, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nde Kars, Ardahan ve Batum'un Rus hâkimiyetine bırakılması neticesinde bir sınır şehri hüviyeti kazanmıştı. Bu durumda Osmanlı Devleti yıkılana kadar Tortum'un kaza statüsünü devam ettirmesine sebep olmuştur. Bu çalışmada belgeler ve birincil elden kaynaklar tetkik edilerek Tortum'un reformlar çağında idarî yapısında yaşanan değişimler ve idarî yapısını etkileyen olaylar irdelenmiştir. Osmanlı Hükûmeti olan Bâbüalî'nin mülkî amir atama usulü ile bölgedeki etkinlikleri incelenerek Osmanlı Devleti'nde bir kazanın nasıl idare edildiği ortaya konmuştur. İncelenen kaynaklarda elde ettiğimiz bilgiler ışığında Tortum'da görev yapan mülkî idareciler tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, Tortum, 19. yüzyıl, idarî yapı.

From Tanzimat to Legitimacy Tortum District Civil Administrators

Abstract

Tortum was taken under sovereignty due to the campaigns made during the reign of Suleiman the Magnificent. In the 19th century, we sometimes saw Tortum is a town and sometimes as a district. Tortum gained the identity of a border city due to leaving Kars, Ardahan, and Batumi to Russian domination in the 1877-1878 Ottoman-Russian War. Tortum had strategic importance due to its location. In this case, it caused Tortum to maintain its county status until the collapse of the Ottoman Empire. In this study, the documents and the primary sources were investigated, and the changes in the administrative structure of Tortum and the events affecting its organizational structure were examined. By examining the assignment patterns of the administrators and the activities in the region in the Ottoman Empire, it was revealed how starboard was managed.

Key Words: Erzurum, Tortum, 19th century, administrative structure.

---

* Bu çalışma “Tanzimat'tan 2. Meşrutiyet'e Tortum (İdarî, Toplumsal ve İktisadî Durum)” isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

1. Tortum'un Mülki Durumu

Yavuz Sultan Selim'in Erzurum'u Osmanlı hâkimiyetine almasından sonra, Erzurum Beylerbeyliği, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatı döneminde 26 Eylül-3 Ekim 1535 tarihleri arasında Mehmet Han idaresinde kurulmuştur.¹

Tortum, 18. yüzyıla ait Anadolu kazaskerlik defterlerinde Erzurum eyaletinin kazaları arasında gösterilmiştir.² 1831 yılına ait Osmanlı Devleti'ndeki idarî taksimatı gösteren listeye göre de Erzurum eyaletinin 14 sancağı arasında bulunmaktaydı.³

1864 yılında çıkarılan vilayetler kanununun uygulanması ile Osmanlı eyalet sisteminin yerine vilâyet idaresi getirilmiş ve idarî birimlerle haberleşmenin kolay sağlanması ve işlerin yerinden kolayca çözülmesi için idarî birimler birleştirilmiştir.⁴ Bu düzenleme ile Tortum kazası da nahiye haline getirilmiş ve İspir kazasına bağlanmıştır.⁵ Tortum'un nahiye olma durumu Vilâyet Salnamelerinden elde ettiğimiz bilgilere göre 1877 yılı ve sonrasına kadar devam etmiştir.

93 Harbi sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile Rusya'ya bırakılan üç sancaktan Batum, Trabzon vilâyetine; Kars ve Ardahan ise Erzurum vilâyetine bağlı idi. Bu sancaklara bağlı birçok kaza, nahiye ve köylerin bir kısmı Rusya tarafında bir kısmı ise Osmanlı tarafında kaldı. Bu sebeple hem Osmanlı hem de Rus tarafında yeni bir idarî yapılanmaya gidildi.⁶ Yapılan yeni düzenleme ile Çıldır sancağının

¹ Dündar Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 60-61.

² Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988, s. 217.

³ Fazıla Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdarî Taksimat ve Nüfus", *Belleten*, XV/60, Ankara 1951, s. 623.

⁴ Muammer Demirel, "Doğu Anadolu'da İdarî Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Erzurum 2008, s. 252-253.

⁵ Demirel, "Doğu Anadolu'da İdarî Yapılanma", s. 253; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1287*, s.61; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288*, s.148; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1289*, s.263; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1290*, s.288; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1291*, s.60; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1292*, s.82; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293*, s.80; *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1294*, s. 76.

⁶ Demirel, "Doğu Anadolu'da İdarî Yapılanma", s. 249-250.

yerine Bayburt sancağı kurulmuş ve Kelkit, Şiran, İspir ve Kiskim ile beraber Tortum da buraya bağlanmıştır.⁷

Tortum'un Bayburt sancağına bağlanması, Tortum ahalisi tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Hatta Tortumlular Erzurum vilayetine dilekçeler ile sık sık müracaatta bulunarak, Bayburt sancağından ayrılmak ve tekrar Erzurum'a bağlanmak istediklerini bildirmişlerdir. Erzurum valiliği bu isteği yetkili mercilere bildirmiştir.⁸ Şûra-yı Devlet, Erzurum vilayetince yürürlüğe konulacak olan Teşkilat-ı Umumiye sırasında Tortum'un kaza yapılması şartıyla şimdilik Ağustos 1879 tarihi itibariyle nahiye olarak Erzurum'a bağlanmasına karar vermiştir. Böylece nahiye olarak Bayburt sancağına bağlanmış olan Tortum, yine nahiye olarak Erzurum sancağına dâhil olmuştur.⁹

1880 yılında Erzurum vilâyetinin merkez sancağına tâbi Tortum nahiyesi 288 kuruş maaşlı bir müdürle idare edilmekteydi. Bu dönemde Tortum'un 142 köyü bulunmaktaydı. Tortum nahiyesinin sınırları o günün şartlarıyla bir uçtan diğer uca yürüyerek 30 saatte kat edilmekteydi. Bu geniş sahaya yayılan Tortum nahiyesi, Narman nahiyesiyle birleştirilerek Tortum kazası adında üçüncü sınıftan kaymakamlığa dönüştürülmek isteniyordu. Zira ahali, vilayet merkezine müracaatta zorlandıklarını, özellikle kışın şiddetli zamanı olan 4-5 ay boyunca yolların tamamen kapandığı ve geçmeleri gayet güç olan dağı aşırp vilayete müracaata mecbur edilmelerinin onları fazlasıyla zorladığını ifade etmekteydi. Ayrıca, Erzurum vilayet yönetimi, Narman köylerinin çoğunun Rusya sınırında olması nedeniyle mevkice önem arz ettiğini ifade ettikten sonra Tortum ve Narman nahiyelerinin birleştirilerek, bir kaza oluşturulması gerektiğini Dâhiliye Nezaretine bildirmiştir.¹⁰

⁷ Yunus Özger, "XIX. Yüzyılda Tortumun Nüfus Durumu", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 8, sayı 2, Erzurum 2006, s. 115.

⁸ Erzurum valiliğinden Şûra-yı Devlete gönderilen 13 Ramazan 1296 (31 Ağustos 1879) tarihli tahrirat, BOA, İ. ŞD, 48-2636.

⁹ Özger, "XIX. Yüzyılda Tortumun Nüfus Durumu", s.116; Şûra-yı Devletin 13 Ramazan 1296 (31 Ağustos 1879) tarihli mazbatası, BOA, İ.ŞD, 48-2636.

¹⁰ Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 10 Receb 1297 (18 Haziran 1880) tarihli tahrirat, BOA, ŞD, 1505-58.

Tortum ahalisi ve Erzurum vilayet yönetiminin bu müracaatları neticesinde Narman nahiyesi ile Tortum nahiyesinin birleştirilerek Tortum adıyla üçüncü sınıftan bir kaymakamlık oluşturulması uygun görülmüştür.¹¹

Uzun süredir kaza olarak idare olunan Tortum'un idari yapısında, 1901 yılı itibarı ile değişiklik yapılmış ve Tortum nahiyeye dönüştürülmüştür. Bunun üzerine yöre ahalisi Erzurum vilayet yönetimine; Tortum'un Erzurum'a uzak oluşu, köylerinin nüfusça kalabalıklığı ve gelirlerinin önemli bir yer tuttuğu gerekçesiyle tekrar kazaya dönüştürülmesi için birçok dilekçe vermiştir. Bu dilekçelerde özellikle adliye teşkilatının Erzurum'da olmasından kaynaklanan sorunlara temas edilmiştir. Diğer bir sorun güvenlikle alakalıydı. Ayrıca ahalinin Ziraat Bankası işlemlerinden yararlanamaması nedeniyle hazine gelirlerinde de eksiklik olacaktı. Ahalinin bu taleplerine karşı vilayet yönetimi Tortum'un diğer kazalara nispetle bulunduğu mevki açısından daha az öneme sahip olduğunu düşünüyordu. Ayrıca nahiyeye olarak idare edilen bu yerin kazaya dönüştürülmesi halinde müdür maaşından başka yıllık 15.006 kuruşun gerekli olduğunun farkında olan vilayet yönetimi bu miktarın karşılanmasının mümkün olmadığını düşünmekteydi.¹²

Erzurum kazasına bağlanan Tortum'un, 66 köyünden çoğu o günün şartlarında Erzurum'a 20-30 saat mesafede bulunmaktaydı. Ahali Adliye ve Maliyedeki işlemler ve çeşitli işlerden dolayı özellikle bölgenin şiddetli ve uzun olan kış mevsiminde Erzurum'a kadar gelmekte ziyadesiyle zorlanmaktaydı. Tortum'un yanı sıra Ova kazası da lağvedilmişti, böylelikle Erzurum'a bağlı köy sayısı 220'yi geçmiştir. Bu kadar köyün doğrudan doğruya merkezden idaresi oldukça zorlayıcıydı. Ayrıca Tortum kazasının, 1897 senesinden 1900 senesi sonuna kadar dört senelik geliri 3.253.719 ve tahsilâtı 3.033.908 kuruş olduğu halde, 1901 senesinden 1904 senesine kadar dört senelik geliri 3.106.290 ve tahsilâtı 2.591.778

¹¹ 4 Muharrem 1304 (3 Ekim 1886) tarihli padişah iradesi, BOA, *İ. ŞD*, 82-4898; Erzurum Vilayetine gönderilen 14 Cemaziyülevvel 1298 (14 Nisan 1881) tarihli mazbata, BOA, *DH. MKT*, 1334-114.

¹² Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 3 Zilhicce 1321 (20 Şubat 1904) tarihli tahrirat, BOA, *DH. TMIK. S*, 52-44.

kuruşa düştüğü vilayet muhasebe kaydından anlaşılmıştı. Tasarruf etmek amacıyla yapılan idari değişiklikte istenilen sonuç alınamamış ve 1904 yılında Tortum'un tekrar üçüncü sınıftan kaza haline dönüştürülmesine karar verilmiştir.¹³

Tablo. 1 Yıllara göre Tortum'un idari şeklindeki değişiklikler¹⁴

Tortum		Bağlı olduğu yer		
Yıllar	Statüsü	Kaza	Sancak	Vilayet
1870	Nahiye	İspir	Erzurum	Erzurum
1878	Nahiye	Bayburt	Erzurum	Erzurum
1879	Nahiye	Erzurum	Erzurum	Erzurum
1881	Kaza	-	Erzurum	Erzurum
1901	Nahiye	Erzurum	Erzurum	Erzurum
1904	Kaza	-	Erzurum	Erzurum

2. Tortum İdarecileri

Osmanlı Devleti güçlü bir merkezi ve taşra teşkilatına sahipti. Devlet zayıflayınca taşra teşkilatında birtakım sorunlar ortaya çıktı. Taşra idaresindeki sıkıntıları gidermek için bazı tedbirler alınsa da başarı sağlanamamıştır.¹⁵

19. yüzyılın ikinci çeyreğinde birçok reform yapılmıştır. Bu reformları Naim Ürkmez şu şekilde açıklamıştır:

Sultan II. Mahmut döneminde yapılan düzenlemeler ve Tanzimat Fermanı'nın ilanı (1839) ile önemli bir dönüşüm içerisine girilmişti. Bu

¹³ Erzurum Vilayetinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 16 Cemaziyülevvel 1325 (27 Haziran 1907) tarihli tahrirat, BOA, DH. TMIK. S, 64-23.

¹⁴ *Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1287, s.61; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288, s.148; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1289, s.263; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1290, s.288; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1291, s.60; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1292, s.82; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293, s.80; Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1294, s. 76; Özger, "XIX. Yüzyılda Tortumun Nüfus Durumu", s.115-116; BOA, İ. ŞD, 48-2636; BOA, İ. ŞD, 82-4898; BOA, DH. MKT, 1334-114; BOA, DH. TMIK. S, 52-44; BOA, DH. TMIK. S, 64-23.*

¹⁵ Mustafa Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 2, sayı 1, s. 29.

*düzenlemelerden biri, Tanzimat'ın ilanından sonra vergi toplamadaki adaletsizliklerin giderilmesi maksadıyla, iltizam usulünün yerine muhassıllık uygulaması getirilmesiydi. Ancak muhassıllık uygulamasından ülke genelinde istenilen sonuç elde edilememiş, bu sebeple 1842 yılında eski usule geri dönülmüştü. İki yıl gibi bir süre denenilen bu yöntemden sonra idarî yapıda yeni değişiklikler yapılarak eyalet, sancak ve kaza idarî birimleri oluşturulmuştu. İdarî birimlerden; eyaletler vali, sancaklar kaymakam, kazalar ise kaza müdürü tarafından idare edilecekti.*¹⁶ Tortum kazası da bir süre müdürler tarafından idare edilmiştir.

Osmanlı taşra idaresindeki sorunları ortadan kaldırmak için ciddi çabalar sarf edilmiş, ancak sorunlar tümüyle giderilememiştir. Bu nedenle daha köklü bir yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. 1864 ve 1871 vilayet nizamnameleriyle bu ihtiyaca cevap verilmeye çalışılmıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi ile eyaletler kaldırılarak, yerine vilayetler kurulmuştur.¹⁷ 1871 Vilayet Nizamnamesi'nde ise idari taksimat beşe çıkarılmıştır. Vilayetler livalara, livalar kazalara, kazalar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmıştır.¹⁸ Vilâyet merkezinde valiler bulunurken, Livâlarda mutasarrıf, kazâlarda ise kaymakamlar görev yapacaktı. Nahiyeler müdür tarafından, köyler ise seçimle gelen muhtarlar tarafından yönetilecekti.¹⁹ 1881'de kaza olan Tortum'da bu statüde kaldığı müddet boyunca kaymakamlar tarafından yönetilmiştir.

Elimizdeki veriler doğrultusunda, Tortum'daki idareciler kısmında sadece müdürler ve kaymakamlar ele alınarak incelenmiştir.

¹⁶ Naim Ürkmez, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 9, sayı 42, s. 821.

¹⁷ Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 29.

¹⁸ Nazım Kartal, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Osmanlı'da Mülki İdare", *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 2013, s. 15.

¹⁹ Fatih Sadık Torun, "Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)", *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 32, 2012, s. 94.

2.1. Müdür ve Kaymakamların Tayin Şekilleri

Nahiyeler hakkındaki düzenleme Muttalip Şimşek tarafından şu şekilde aktarılmıştır:

6 Nisan 1867 tarihli İdare-i Nevâhi Nizamnâmesinde, nahiyeler hakkında oldukça farklı bir düzenleme ortaya konulmuştur. Buna göre kaza dâhilinde bulunan köy ve çiftlikler, birbirlerine olan uzaklık ve münasebetlerine göre bir veya birkaç daireye bölünerek nahiye birimi oluşturulacaktı. Bu düzenleme ile yeni nahiyeler oluşturulmaya başlandı. Nahije yönetiminin, statüsünü belirleyerek daha etraflı bir biçimde düzenleyen ve taşra yönetiminin bir kademesi haline getiren 1871 tarihli Vilâyet-i Umûmiye Nizamnâmesi'dir. Bu nizamnâmeğe göre; bir merkezin nahije olabilmesi için nahije dairesine girecek köy ve çiftliklerde en az 500 erkek nüfus olması gerekiyordu. Her nahiyenin bir müdürü ve müşavere heyeti olarak bir nahije meclisi bulunacaktı. Nahije müdürünü vali tayin edecek ve Dâhiliye Nezâreti onaylayacaktı. Müdürler adli ve hukukî işlere karışmadıkları gibi, köy muhtarları ve ihtiyar meclislerinin görevlerine de müdahale edemeyeceklerdi. Çünkü nahije, köyün üst idari kademesi değildi. Köyün üst idari kademesi kazaydı.²⁰

Müdürün başlıca görevi, vergi toplanmada tahsildarlara, güvenlik konularında da zabıtaya yardımcı olmaktır. Ayrıca nahiyenin mülkî amiridir²¹

Tortum müdürlerini Erzurum valileri tayin etmiş bu müdürler Dâhiliye Nezaretin onayından sonra göreve başlamıştır. Tortum kaymakamlarının tayini ise, 1869 yılına kadar vilayetin önerisiyle Meclis-i Vâlâ veya Şura-yı Devlet kararına dayanarak padişah onayı ile mümkün olmuştur. Bu tarihten sonra, kaymakamların tayini, vilayetin önerisi, İntihab-ı Memurîn Komisyonunun mütalaası ve yeniden

²⁰ Muttalip Şimşek, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşra Teşkilatında Nahije Yönetimi: Kireli Örneği", *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 2017, s. 57.

²¹ Gençoğlu, "1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", s. 44.

kurulan Dâhiliye Nezaretinin görüşüne dayanarak padişah onayı ile mümkün olmaktadır. Meşrutiyetin 1908'de yeniden ilanından sonra kaymakamlar, İntihab-ı Memurîn Komisyonunun önerisi ve dâhiliye nazırı, sadrazam ve padişahın imzalarını taşıyan üçlü kararname niteliğindeki iradeler ile atanmıştır.

Tortum'a atanan kaymakamlar genellikle yakın çevreden seçilmişler, tayinleri çıkınca da yine yakın çevrelere gönderilmişlerdir.²² Mesela Kiskim kazası kaymakamı Mustafa Fehmi Efendi'nin görülen lüzum üzerine 9 Nisan 1892'de Tortum kazası kaymakamı Fahreddin Efendi ile becayişlerine karar verilmiştir.²³ Tortum'a yakın olduğu için becayişler ve nakiller çoğunlukla Tercan ve Kiskim kazaları ile olmaktadır. Bu kazalar dışında Bor, Ladik, Siverek kazalarında görev yapan kaymakamlar da Tortum'a tayin edilmiştir.

2.2. Müdür ve Kaymakamlardan Beklenenler

Kaymakamların ve müdürlerin çalışkan, zeki ve tecrübe sahibi olmaları beklenmekteydi ayrıca vergi toplama ve askere alınacakların takibini yapmaları da istenmekteydi.²⁴ Mesela Tortum kazasında müdürlük yapan Hacı Yusuf Ağa'nın istifası üzerine buraya ehliyetli ve dirayetli birinin tayin edilmesinin gerekliliğine vurgu yapılmıştır. Bu vasıflara sahip olan Abdullah Efendi müdür tayin edilmiştir.²⁵ Yine vefat eden Tortum Kazası Müdürü Mehmet Ağa'nın yerine ehil ve erbab bir müdürün tayini gerektiğinden hem işinde başarılı hem de mevkie hâkim olan Kiskim kazası Müdürü Ömer Bey tayin edilmiştir.²⁶ Yine Tortum kazası müdürlerinden biri olan Mahmut Ağa işlerinde yavaş ve beceriksiz olduğundan dolayı azledilmiştir. Yerine de hanedandan mevkie hâkim ve işinde ehil olan Ömer Bey vekâleten tayin edilmiştir. Yerliden müdür tayin olunmaması hakkında alınan karara aykırı olsa da,

²² Ürkmez, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği)", s. 822-823.

²³ BOA, *DH. MKT*, 1945-116.

²⁴ Ürkmez, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti'nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği)", s. 823.

²⁵ Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 11 Ramazan 1309 (9 Nisan 1892) tarihli tezkire, BOA, *A. MKT. MVL*, 59-42.

²⁶ 18 Rebiyülahır 1274 (6 Aralık 1857) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası, BOA, *İ. MVL*, 384-16815.

Tortum'un Ordu-yı Hümayûn merkezine yakınlığından dolayı mevki olarak önem arz etmesi bu tayine izin verilmesinde mühim bir etken olmuştur.²⁷

Görevinde zayıflık gösterenler görevden uzaklaştırılırken, işini layıkıyla yapanlar da ödüllendirilmiş, zaruret içinde olanlara da merhamet gösterilerek daha uygun bir memuriyete tayin edilmiştir. Mesela Tortum'un eski müdürlerinden Süleyman Ağa'nın, 40 sene boyunca bulunduğu bütün memuriyetlerde güzel ve gayretli hizmetlerinin olduğu görüldüğü için zaruret ve fakir hâli sebebiyle haline münasip bir memuriyette istihdam edilmesine karar verilmiştir.²⁸

2.3. Müdür ve Kaymakamların Usulsüzlükleri Hakkında Yapılan Şikâyetler

Müdür ve kaymakamlar, yörenin havasına-suyuna alışmama, maaş yetersizliği, maaşı veya makamı yüksek kaymakamlığa tayin edilme ve istifa gibi sebeplerle görevlerinden ayrılmaktaydılar veya tayin edildikten sonra kendi sınıfları dâhilinde olmayan yerlere gitmek istemeyip başka bir yere tayin edilmelerini talep edebilmekteydiler.²⁹ Mesela Tortum Kazası Müdürü Hasan Ağa'nın istifası üzerine boş kalan müdürlüğe Hacı Yusuf Ağa tayin edilmiştir. Ancak Hacı Yusuf Ağa, Tortum'un havası ve suyunun mizacına ters olduğunu ileri sürerek Ağustos 1852'de istifa etmiştir.³⁰ Tespit edebildiğimiz kadarıyla görevi başındayken Mehmet Ağa vefat etmiştir diğerleri ise genellikle ya azledilmişler ya da becayiş yoluyla başka

²⁷ BOA, *İ. MVL*, 323-13781.

²⁸ BOA, *DH. MKT*, 322-51.

²⁹ Tortum kaymakamı Şefik Efendi hakkında uygun olmayan davranışlarda bulunduğu dair şikâyetler gelmesi üzerine, Şefik Efendi ile Erciş kaymakamı Refet Efendi'nin yer değiştirilmesi için izin istenmiştir. 11 Rebiyülahir 1319 (28 Temmuz 1901) tarihli Dâhiliye Nezareti'nden Van Vilayetine gönderilen tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2515-29. Ancak Erciş'in 1. sınıftan kaymakamlık olduğundan, Refet Efendi'nin 3. Sınıftan kaymakamlık olan Tortum'a naklinin adaletli olmayacağı bildirilmiştir. Refet Efendi'de çektiği bir telgrafta sınıfı dâhilinde bir yere tayinini istemiştir. Böylelikle 11 Cemaziyülahir 1319 (25 Eylül 1901) tarihinde Sadaret'ten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen tezkire ile Şefik Efendi azledilerek yerine Bor kaymakamı Lütfi Bey tayin edilmiştir. BOA, *A. MKT. MHM*, 685-1.

³⁰ 2 Rebiyülevvel 1269 (14 Aralık 1852) tarihli Meclis-i Vâlâ mazbatası ve 6 Rebiyülevvel 1269 (18 Aralık 1852) tarihli irade-i seniyye, BOA, *İ. MVL*, 256-9537.

yelere tayin edilmişlerdir. Tortum'da kaymakamlar genel olarak görevini layıkıyla yapmama, yargılanma, hakkında yapılan şikâyetler, adaba aykırı davranışları ve rüşvet alma gibi sebepler yüzünden azledilmişlerdir.

Mesela yaklaşık bir yıl kadar Tortum kaymakamlığı yapan Mehmet Efendi, Handeresi harabesinde yerleşmiş olan muhacirden Arif isimli bir kimseden usulsüz olarak harcırah adıyla 14 Osmanlı altını almıştır. Bu olayın duyulması üzerine Mehmet Efendi'den 14 altın geri alınmış ve Mehmet Efendi, Mayıs 1883 tarihinde Şura-yı Devlet kararıyla memuriyetten alınarak 20 gün hapis cezasına çarptırılmıştır. Mehmet Efendi'den boşalan yere Tercan Kazası Kaymakamı Salih Zeki Efendi tayin edilmiştir.³¹

Azledilen kaymakamlar çoğu zaman azledilmelerine dilekçe ile itiraz edip durumlarını dile getirerek başka bir yere tekrar tayin edilmelerini istemişlerdir. Yapılan incelemeler sonucunda azil sebeplerine göre ya olumlu cevap verilerek sınıfı dâhilinde başka bir yere tayin edilmişler ya da sebepler ağır bulunduğu için olumsuz cevap verilerek tayin işlemleri gerçekleştirilmemiştir.

Eylül 1889'da Tortum'a aylık 1250 kuruş maaş ile kaymakam olarak tayin edilen Tercan eski kaymakamı Mehmet Yemeni Bey³², 1891 yılına kadar bu görevini sürdürmüştür. Ancak bu tarihten sonra, yavaş ve tembelliğinden dolayı azledilen Mehmet Yemeni Bey'in yerine Mehmet Fahreddin Efendi tayin edilmiştir.³³ 1 Ağustos 1892 tarihinde Yemeni Bey'in Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği arzuhalde, 13 ay önce rehabet gösterdiği için kaymakamlıktan alındığını ancak 18 ay boyunca memuriyetini en iyi şekilde yerine getirdiğini hatta Mecidiye Nişanı ile ödüllendirildiğini ifade etmiştir. Kadrosuz kalması durumunda ailesinin perişan

³¹ Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 15 Şevval 1300 (19 Ağustos 1883) tarihli tezkire, BOA, *İ. DH*, 893-71079; Salih Zeki Efendi'nin 1887 tarihinde halen Tortum kaymakamı olduğu 1304 tarihli Erzurum Vilayet Salnâmesinden teyit edilebilir. *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, 1304, s. 243.

³² Dâhiliye Nezareti tarafından Erzurum vilayetine çekilen 13 Muharrem 1307 (9 Eylül 1889) tarihli telgraf, BOA, *DH. MKT*, 1655-69; Dâhiliye Nezareti tarafından Erzurum vilayetine çekilen 28 Muharrem 1307 (24 Eylül 1889) tarihli telgraf, BOA, *DH. MKT*, 1660-60.

³³ BOA, *DH. MKT*, 1881-89.

olacağını dile getiren Mehmet Yemeni Bey, yakın bir vilâyete tayin edilmesini istemiştir. İntihab-ı Memurin Komisyonunun, Mehmet Yemeni Bey'i rehavet isnadıyla azlettiğinin anlaşılmasına rağmen Şura-yı Devlet tarafından “istihdamına mani bir hali olmadığından tekrar sınıfı dâhilinde bir kaymakamlığa tayin edilebileceğine” karar verilmiştir.³⁴ Netice itibariyle Mehmet Yemeni Bey, Şubat 1894 tarihinde Ankara vilayetine bağlı Çubukabad kazasına kaymakam olarak atanmıştır.³⁵

1892-1896 yılları arasında Tortum'da kaymakamlık yapan Mustafa Fehmi Efendi, hakkında birçok şikâyet dilekçesi gelince azledilmiştir. Mustafa Fehmi Efendi'nin azliyle yerine Mülkiye Mektebi mezunlarından Siverek Kaymakamı Şevket Efendi tayin edilmiştir.³⁶

Mustafa Fehmi Efendi'nin azli şu sebeplere dayanmaktaydı: Tortum'a bağlı Ödük köyünden 1894 senesi zarfında 200 küçükbaş hayvanın vergisi olarak 1.400 kuruş belirlenmişti. Bu vergi, 28 Haziran 1894 tarihine kadar küçükbaş hayvan sahiplerinden, Mal Müdürü Fehmi Efendi ile kaymakam tarafından tahsil edilmişti. Ancak Kaymakam Mustafa Fehmi Efendi, tahsil edilen bu verginin 620 kuruşunu zimmetine geçirmişti. Ayrıca ağnam-ı mektûme (gizlenen vergi) sebebiyle Ödük ahalisinden kazaya getirilenlerden 600 kuruş alıp bunları salıvermişti. Ardından Ödük köyünden bakaya olmadığını bildirmiştir. Hamidiye köyünden Ali Efendi, herhangi bir hükmü olmayan tapu belgeleri ile Kızılborderu isimli yaylakta tasarruf iddiasında bulunmuştu. Buna karşın Kaymakam Mustafa Fehmi Efendi, Ali Efendi'nin yaylayı idaresinde bulundurduğu müddet için kullanım bedeli olarak ondan 6.500 kuruş alarak zimmetine geçirmişti. Vilayet İdare Meclisi tarafından alınan “tapu senetlerinin iptaline dair” karara rağmen, Kaymakam Mustafa Fehmi

³⁴ İntihab-ı Memurin Komisyonuna gönderilen 11 Muharrem 1310 (5 Ağustos 1892) tarihli mazbata, BOA, ŞD, 2955-19; BOA, BEO, 61-4522.

³⁵ Sadarettin Dâhiliye Nezaretine gönderilen 29 Receb 1311 (5 Şubat 1894) tarihli tezkire, BOA, BEO, 355-26564.

³⁶ Sadarettin Dâhiliye Nezaretine gönderilen 30 Rebiyülahır 1314 (7 Ekim 1896) tarihli tezkire, BOA, A. MKT. MHM, 679-11.

Efendi, Naib Sabri ve Mal Müdürü Fehmi Efendi, Ali Efendi'ye tekrar tapu senedi vermişti. Yine kaymakam Mustafa Fehmi Efendi, mültezimlerden olan Molla İbrahim'in aşardan olan borcuna mahsuben adamı Cafer ile mal sandığına gönderdiği 400 kuruş ve diğer mültezim Osman Bey'in biraderi Şevket Bey'in devlet hazinesine olan borcu için Nik köyü hasılatından aldığı 300 kuruşu mal sandığına teslim etmemiş. Başka mültezimlerden Avni, Sırrı, Ahmet Fotan ve Derviş Beyler ile Derviş Bey'in kefilleri Ahmet, Mehmet ve Mahmut'un 1890-1891 seneleri aşarından zimmetleri olduğu ve kefillerinin emlak ve arazisi hacizli bulunduğu, maliyelerinin gücü anlaşılmadığı halde 1892 ve 1894 senelerinde aşar ihale edilmiştir. Bunların dışında bazı mültezimlerinde zimmetlerindeki paralar kaymakam tarafından mal sandığına teslim olunmuş gibi gösterilmiş ancak teslim edilmemiştir. Bu sebeplerle kaymakam Mustafa Fehmi Efendi ile bu işe karışmış olan bütün memurlar vilâyet tarafından muhakemeye alınmıştır. Bütün bu suçlamalara rağmen çoğunun gerçekliği sabitleştirilememiş ancak kaymakamın azlini de engelleyememiştir.³⁷

Mustafa Fehmi Efendi'nin tekrar bir yere tayin edilme isteği üzerine istifa eden Terme Kaymakamı İbrahim Fevzi Efendi'nin yerine tayin edilmesi düşünülmüştür. Ancak Mustafa Fehmi Efendi'nin şikâyet olunan durumları tekrarlama ihtimali göz önünde bulundurularak bu tayinden vazgeçilmiştir.³⁸

Tortum Kaymakamı Şevket Efendi ile Tercan Kaymakamı Asaf Bey'in yer değiştirmesi gündeme gelmiştir. Ancak Diyadin kaymakamlığına tayin edilen, Mülkiye Mektebi mezunlarından Emin Şükrü Efendi Diyadin'e gitmek istemeyince Tortum'a nakledilmiştir. Asaf Bey'de Suriye'nin Hamidiye kaymakamlığına tayin edilmiştir.³⁹

³⁷ Sadarettin Dâhiliyeye gönderilen 8 Şaban 1314 (12 Ocak 1897) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 894-67024.

³⁸ Dâhiliye Nezaretinin tezkiresi, BOA, DH. MKT, 2180-122; Sadaret Tezkiresi, BOA, *BEO*, 1301-97530

³⁹ Şefik Efendi'nin 1898 yılında Tortum kaymakamı olduğu 1315 (1898) tarihli Erzurum Vilâyet Salnamesinden teyit edilebilir. *Salname-i Vilayet-i Erzurum*, 1315; BOA, *ŞD*, 2690-64, 4 Şevval 1316

1898-1900 yılları arasında Tortum kaymakamlığı yapan Emin Şükrü Efendi, bir jandarma nazırını darp ettiği, yiyip içip hanesinden çıkmadığı, çıksa da bir iş yapmadığı, askeri taraflarla ayrılık peyda ettiği, binbaşının oğulları ile damadını tutukladığı gibi fiiliyetlerinden dolayı azledilmiştir. Yerine de Mülkiye Mektebi mezunlarından Şefik Efendi, 1.125 kuruş aylıkla tayin edilmiştir.⁴⁰

Tortum kaymakamlığından ayrılan Emin Şükrü Efendi'nin mağduriyetini anlattığı arzuhali üzerine yapılan araştırmada olumsuz davranışları yüzünden azledildiği anlaşılmıştır.⁴¹ Buna rağmen Emin Şükrü Efendi'nin muhtaç durumda olmasından dolayı kendisine bir sonraki senenin tertibinden 200 kuruş verilmesine müsaade edilmiştir.⁴² Zaruretinin devam ettiğini bildiren Emin Şükrü Efendi'nin Diyadin ve Tortum kazalarında bulunduğu senelerde birçok vukuatı olmasına rağmen⁴³ istihdamına engel bir durumunun olmadığını anlaşılması üzerine sınıfı dâhilinde bir kaymakamlığa tayin edilmesi uygun görülmüştür.⁴⁴ Bunun üzerine Emin Şükrü Efendi, Talat Efendi'nin istifasıyla boşalan Ovacık'a kaymakam olarak tayin edilmişti.⁴⁵

(15 Şubat 1899) tarihli Şura-yı Devlet mazbatası. BOA, *DH. MKT*, 2152-39, 10 Şaban 1316 (24 Aralık 1898). Dâhiliye nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 10 Şaban 1316 (24 Aralık 1898) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2152-40. Sadareten Dâhiliye Nezareti Teftiş Komisyonu Başkanlığına gönderilen 14 Zilkade 1316 (26 Mart 1899) tarihli tezkire, BOA, *A. MKT. MHM*, 683-60.

⁴⁰ Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 29 Muharrem 1318 (29 Mayıs 1900) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2351-137 ve 27 Rebiyülahir 1318 (24 Ağustos 1900) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2394-87; Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 8 Rebiyülahir 1318 (5 Ağustos 1900) tarihli mazbata, BOA, *DH. MKT*, 2384-95.

⁴¹ Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 22 Şevval 1318 (12 Şubat 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2451-90; Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 29 Zilkade 1318 (20 Mart 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2464-20; Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 2 Zilhicce 1318 (23 Mart 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2464-57.

⁴² BOA, *BEO*, 1648-123559, 28 Zilhicce 1318 (18 Nisan 1901); Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 28 Zilhicce 1318 (18 Nisan 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2473-129.

⁴³ Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 10 Safer 1319 (29 Mayıs 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2490-115; Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 16 Rebiyülahir 1319 (2 Ağustos 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2517-73; Dâhiliye nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 2 Recep 1319 (15 Ekim 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2544-110.

⁴⁴ Dâhiliye Nezareti'nden Memurin-i Mülkiye Komisyonu Başkanlığına gönderilen 28 Safer 1319 (16 Haziran 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2498-47.

⁴⁵ Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 27 Rebiyülevvel 1319 (14 Temmuz 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2510-26.

1900-1901 yılları arasında Tortum kaymakamlığı yapan Şefik Efendi, yiyip içip uygun olmayan davranışlarda bulunduğu ve alkollü içeceklerin ruhun gıdası olduğunu savunarak bazı kâtiplerin de aklını çeldiği için ahali tarafından şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Şefik Efendi ile Lice Kaymakamı Arif Efendi'nin yer değiştirmesi düşünülmüştür.⁴⁶ Ancak Şefik Efendi'nin, aynı dönemde tayini gerçekleşmeyen Erciş Kaymakamı Refet Efendi ile becayiş edilmesi gündeme gelmişti. Van vilâyetinden gelen tahriratta Erciş'in birinci sınıftan kaymakamlık olduğundan Refet Efendi'nin üçüncü sınıftan kaymakamlık olan Tortum'a naklinin adaletli olmayacağı bildirilmiştir. Refet Efendi de çektiği bir telgrafla sınıfı dâhilinde bir yere tayinini istemiştir. Bunun üzerine Tortum kaymakamlığına 1.125 kuruş aylıkla Bor Kaymakamı Lütfü Bey tayin edilmiştir.⁴⁷

Son memuriyeti olan Tortum kaymakamlığından ayrılan Şefik Efendi'nin mağduriyetini anlattığı arzuhali üzerine yapılan araştırmada Şefik Efendi'nin içki içtiği ve yapılan uyarılara rağmen bu alışkanlığı bırakmadığı için azledildiği anlaşılmıştır.⁴⁸ Şefik Efendi'nin Şura-yı Devlete gönderdiği arzuhalde kaymakamlık görevinde bulunduğu sırada yaptığı bütün hizmetleri anlatarak yeniden istihdam edilmesini istemiştir.⁴⁹ Şefik Efendi'nin, kaymakamlıktan ayrılma sebepleri incelendiğinde yeniden istihdamına engel olmadığından sınıfı dâhilinde bir kaymakamlığa tayininin mümkün olduğu bildirilmiştir.⁵⁰

---

⁴⁶ Dâhiliye Nezareti'nden Sadarete gönderilen 4 Rebiyülahir 1319(21 Temmuz 1901) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2512-52.

⁴⁷ Dâhiliye Nezaretinden Van Vilâyetine gönderilen 11 Rebiyülahir 1319 (28 Temmuz 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2515-29; Sadareten Dâhiliye Nezareti Teftiş Komisyonu Başkanlığına gönderilen 11 Cemaziyülahir 1319 (25 Eylül 1901) tarihli tezkire, BOA, *A. MKT. MHM*, 685-1; Dâhiliye Nezaretinden Erzurum Vilâyetine gönderilen 26 Receb 1319 (8 Kasım 1901) tarihli tahrirat, BOA, *DH. MKT*, 2553-74.

⁴⁸ Dâhiliye Nezaretinden Sadarete gönderilen 27 Ramazan 1319 (7 Ocak 1092) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2574-19.

⁴⁹ Tortum Kaymakamı Şefik Efendi'nin Şura-yı Devlete gönderdiği 27 Ramazan 1319 (7 Ocak 1902) tarihli arzuhali, BOA, *ŞD*, 3012-44.

⁵⁰ Sadareten Dâhiliye Nezaretine gönderilen 29 Şevval 1319 (8 Şubat 1902) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 1793-134422; Dâhiliye Nezaretinden Memurin-i Mülkiye Komisyonu Reisliğine gönderilen 16 Zilkade 1319 (24 Şubat 1902) tarihli tezkire, BOA, *DH. MKT*, 2592-65.

1901'de Tortum kaymakamlığına tayin edilen Lütfü Bey 6-7 ay görev yaptıktan sonra istifa ederek Rusya'ya firar etmiştir.⁵¹ Kafkasya Valisi tarafından gönderilen telgrafta, Ömer Lütfü'nün Batum'dan Hocabey yoluyla akşam hareket edecek olan Rus vapuru ile Avrupa'ya geçmek niyetinde olduğu bilgisi verilmiştir.⁵² Batum Baş Şehbenderliğinden Petersburg sefaretine gönderilen tahriratta⁵³ Ömer Lütfü hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Batum'da bulunan *Otel du Fransa*'da kalmakta olan Ömer Lütfü'yü açık kurşunî renginde elbiseli, büyücek hasır şapkalı, otuz-otuz beş yaşlarında, kumral sakallı, ela gözlü, gözlüklü ve havanın etkisiyle yüzü biraz esmerleşmiş olarak tasvir etmişlerdir. Aynı belgede Rusya'ya firar ettikten sonra Oltu'ya oradan da Kars'a giderek 15 gün kaldıktan sonra Tiflis'e geçtiği burada da 8 gün kaldıktan sonra Batum'a geldiği bilgisi verilmiştir. Baş şehbender, Ömer Lütfü ile yapılan görüşmede ona, Osmanlı Devleti'ne geri dönmesi gerektiğini söylemiştir. Bunun üzerine Ömer Lütfü, Avrupa'ya firar meselesini uzun zamandan beri düşündüğünü, sınıra yakın olan Tortum'a da firar amacıyla geldiğini belirterek geri dönme fikri olsaydı bu kadar külfeti çekmeyeceğini ve Anadolu'nun çoğu yerinde memurluk yaptığı zamanlar hakkındaki işlemlerden tedirgin olduğundan dönemeyeceğini söylemiştir. Batum'da görüştüğü bazı memurlara babası Fikri Paşa'nın güya hükümet tarafından öldürüldüğünü, kendisinin de Anadolu içlerine sürgün edildiğini bu yüzden firar etmeyi düşündüğünü belirtmişti. Teslim edildiği takdirde idam veya ömür boyu kaleye kapatılacağını ifade etmiştir.⁵⁴

Ömer Lütfü Bey'in Sadarete gönderdiği arzuhalinde, Mülkiye Mektebi'nden mezun olduğunu, Paris Hukuk ve Siyaset İlimleri mekteplerini tamamlayarak İstanbul'a döndüğünü ancak kendisinin Anadolu'nun ücra yerlerinde tahrirat

⁵¹ Baş kitabete gönderilen 25 Safer 1320 (3 Haziran 1902) tarihli tezkire, BOA, *Y. PRK. ASK*, 182-25; Erzurum Vilâyetine gönderilen 27 Safer 1320 (5 Haziran 1902) tarihli şifre telgraf sureti, BOA, *DH. MKT*, 518-78; BOA, *Y. A. HUS*, 432-28.

⁵² Batum Baş Şehbenderliği Vekâletinden Hariciye Nezaretine 8 Temmuz 1902 tarihinde çekilen telgraf, BOA, *DH. MKT*, 516-37.

⁵³ BOA, *DH. MKT*, 516-37.

⁵⁴ Adliye Nezaretine gönderilen 25 Zilhicce 1320 (25 Mart 1903) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 2034-152476.

müdürlüklerine gönderildiğini, son olarak Tortum kaymakamlığında istihdam edildiğini dile getirmiştir. Bu kazanın 30 haneden ibaret olan merkezinde yaşamaktan mustarip olduğu için istifa ederek Avrupa'ya gittiğini belirtmiştir. Daha önce kendisine yapılan haksızlıklardan dolayı birçok şikâyetinde bulunduğunu ancak hiçbir sonuç alamadığını dile getirerek ülkeyi terk ettiğini ifade etmiştir. Uğradığı mağduriyetin giderilerek kendisinin bir baş şehbenderliğe tayinini veya münasip bir memurluğa geçirilmesini istemiştir.⁵⁵ Lütfü Bey'in gittiği hiçbir yerde sadakatsizlik etmediği ve merhametten ayrılmadığı için haline uygun bir memuriyete veya bir vilâyet mektupçuluğuna tayiniyle geri dönüşüne izin verilmiştir.⁵⁶

Tablo. 2 Tortum Müdürleri

Tortum Müdürleri					
Müdür	Görev Tarihleri	Maaş (Kuruş)	Eski Görev Yeri	Tayin Sebebi	Yeni Görev Yeri
Bekir Ağa	1849	150			
Hasan Ağa		706		İstifa	
Hacı Yusuf Ağa	1882			Havasına suyuna alışamama sebebiyle istifa	
Abdullah Efendi	1853	750			
Mahmut Ağa				Azil	
Ömer Bey					
Mehmet Ağa				Vefat	
Ömer Bey	1857-1862	750	Keskim	Azil	
Abdullah Nuri Efendi	1862-1870	750	Ladik		
Derviş Bey	1870-1872				
Feyzi Ağa	1872-1874				
Derviş Bey	1874-1876				
Süleyman Ağa	1876-1877	288			

⁵⁵ Adliye Nezaretine gönderilen 10 Cemaziyülevvel 1321 (Ağustos 1903) tarihli tezkire, BOA, *İ. DH*, 1413-3.

⁵⁶ Sadaretten Adliye Nezareti'ne gönderilen 10 Rebiyülevvel 1321 (6 Haziran 1903) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 2086-156417; Sadaretten Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Zilkade 1321 (30 Ocak 1904) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 2266-169935; Sadaretten Adliye Nezareti'ne gönderilen 11 Cemaziyülevvel 1328 (21 Mayıs 1910) tarihli tezkire, BOA, *BEO*, 2134-159978.

Tablo. 3 Tortum Kaymakamları

Tortum Kaymakamları					
Müdür	Görev Tarihleri	Maaş (Kuruş)	Eski Görev Yeri	Tayin Sebebi	Yeni Görev Yeri
Derviş Bey	1882				
Mehmet Efendi	1882-1883			Memuriyetten atılma	
Salih Zeki Efendi	1883-1889		Tercan	Azil	
Mehmet Yemni Bey	1889-1891	1200	Tercan	Azil	Çubukabad
Mehmet Fahreddin Efendi	1891-1892				
Mustafa Fehmi Efendi	1892-1896			Azil	
Şevket Efendi	1896-1898		Siverek	Azil	Tercan
Mehmet Asaf Belge ⁵⁷	14 Ekim 1898-4 Aralık 1898		Tercan	Nakil	Hamidiye
Şükrü Efendi	1898-1900		Diyadin	Azil	Ovacık
Şefik Efendi	1900-1901	1125		Azil	Hassa
Lütfi Bey	1901-1902	1125	Bor	Firar	
Mustafa Efendi					
Mehmet Cemil ⁵⁸	1909-1910		Ayancık	Nakil	Istavra
Ferit Necdet ⁵⁹	1913-1915			Terfi	
Halil Hilmi ⁶⁰	14 Mart 1915-30 Ağustos 1915		Hoşab	Terfi	
Halil Rıfat ⁶¹	Kasım 1915-Ocak 1916				Fatsa

⁵⁷ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, III. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969, s. 515.

⁵⁸ Çankaya, *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, III. Cilt, s. 994.

⁵⁹ Çankaya, *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, IV. Cilt, s. 1279.

⁶⁰ Çankaya, *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, III. Cilt, s. 842.

⁶¹ Çankaya, *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler*, IV. Cilt, s. 1465.

Sonuç

Osmanlı Devleti Sultan II. Mahmut döneminde birçok reform yapmıştır. Öncelikle vergi toplamadaki adaletsizlikleri ortadan kaldırmak için muhassıllık meclisleri oluşturulmuştur. Kısa süren bu uygulamadan sonra Osmanlı eyalet yönetimi yeniden şekillendirilmiştir. Sancaklar merkezden atanan kaymakamlarla idare edilmiştir. Osmanlı Devleti, bölgedeki ekonomik ve sosyal yapıya göre Tortum'un idari yapısında değişikliklere gitmiştir. 93 Harbi sonrasında Kars, Ardahan, Batum ve Oltu Ruslara bırakılmış, yaşanan durum bazı idari değişikliklerin yaşanmasına sebep olmuştur. Yapılan düzenlemeler ile Bayburt sancağı kurulmuş ve Tortum da bu sancağa bağlanmıştır. Ancak bu durum ahali tarafından çokta hoş karşılanmamış ve ahalinin itirazı üzerine Tortum kaza haline getirilerek tekrar Erzurum'a bağlanmıştır. 1901 yılında nahiye haline getirilse de köy sayısının fazla olması sebebiyle 1904 yılında tekrar kaza haline getirilmiştir. Tortum kaza statüsünü Osmanlı Devleti yıkılana kadar sürdürmüştür. Bu sürekliliğin en temel sebebi hiç şüphesiz Tortum'un stratejik konumudur. Tortum'un kaza statüsünün sonlandırılması durumunda, bölgede asker sayısı azalacağı için güvenlik temin edilemeyeceğini düşünen Osmanlı Hükümeti, mevcut durumu korumuştur. Tortum, Rusya ile Osmanlı Devleti sınırında bulunan bir hudut kazası durumunda olacağı için buradaki asayişsizlik ve emniyetsizlik, ticari ilişkileri ve sosyal hayatı aksatacağından Osmanlı hükümeti, buranın kaza statüsünü devam ettirmiştir.

Tortum'a atanan yöneticiler incelendiğinde, atama usulünde sabit bir kural olmadığı görülmektedir. Kısa sürelerle görev yapan kaymakamlar çoğunlukla görev yerlerini benimsememiş ve bir an önce bölgeden ayrılmak istemişlerdir. Tortum'a tayin edilen kaymakamlar genelde uygunsuz davranışlarından dolayı azledilmişlerdir. Tortum'un merkezden uzak ve küçük bir kaza oluşu kaymakamların rahat davranmalarına sebebiyet vermiştir. Ayrıca Tortum, atanan kaymakamların genellikle ikinci veya üçüncü görev yerleri olmuştur. Kaymakamlar bölgeyi

kalkındırmak için bir çaba sarf etmemişler, genellikle kendi sıkıntıları için dilekçeler yazmışlardır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA (Başkanlık Osmanlı Arşivi)

Sadaret Mektubî Mühimme Kalemî Evrakı (A. MKT. MHM), 679-11; 683-60; 685-1.

Sadaret Mektubî Kalemî Meclis-i Vâlâ Evrakı (A. MKT. MVL), 59-42.

Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı (BEO), 61-4522; 355-26564; 894-67024; 1301-97530; 1648-123559; 1793-134422; 2034-152476; 2086-156417; 2134-159978; 2266-169935.

Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî Evrakı (DH. MKT), 322-51; 516-37; 518-78; 1334-114; 1655-69; 1660-60; 1881-89; 1945-116; 2152-39; 2152-40; 2180-122; 2351-137; 2384-95; 2394-87; 2451-90; 2464-20; 2464-57; 2473-129; 2490-115; 2498-47; 2510-26; 2512-52; 2515-29; 2517-73; 2544-110; 2553-74; 2574-19; 2592-65.

Dahiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Evrakı (DH. TMIK. S), 52-44; 64-23.

İrade-i Dahiliyye (İ. DH), 893-71079; 1413-3.

İrade-i Meclis-i Vâlâ (İ. MVL), 256-9537; 323-13781; 384-16815.

İrade-i Şura-yı Devlet (İ. ŞD), 48-2636; 82-4898.

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 1505-58; 2690-64; 2955-19; 3012-44.

Yıldız Evrakı Sadaret Hususi Maruzat (Y. A. HUS), 432-28.

Yıldız Evrakı Perakende Askeri Maruzat (Y. PRK. ASK), 182-25.

Resmi Yayınlar

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1287/1870.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1288/1871.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1289/1872.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1290/1873.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1291/1874.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1292/1875.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1293/1876.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1294/1877.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1304/1887.

Salname-i Vilayet-i Erzurum, 1315/1898.

Kitap, Makale, Ansiklopedi Maddesi, vd.

Akbal, Fazıla, “1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğunda İdari Taksimat ve Nüfus”, *Belleten XV*, sayı 60, Ankara 1951, s. 617-628.

Aydın, Dünder, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilatı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998.

Baykara, Tuncer, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1988.

Çankaya, Ali, “*Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte*” *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, III. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Çankaya, Ali, “*Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları ile Birlikte*” *Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*, IV. Cilt, Mars Matbaası, Ankara 1968-1969.

Demirel, Muammer, “Doğu Anadolu’da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan Sonra)”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, sayı 37, Erzurum 2008, s. 247-259.

Gençoğlu, Mustafa, “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 2, sayı 1, s. 29-50.

Kartal, Nazım, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Osmanlı’da Mülki İdare”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, cilt 4, sayı 1, 2013, s. 1-24.

Özger, Yunus, “XIX. Yüzyılda Tortumun Nüfus Durumu”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 8, sayı 2, Erzurum 2006, s. 113-128.

Şimşek, Muttalip, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Taşra Teşkilatında Nahiye Yönetimi: Kireli Örneği”, *Uluslararası Turizm ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, sayı 2, 2017, s. 53-75.

Torun, Fatih Sadık, “Osmanlı Taşra İdaresinin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)”, *Karadeniz Araştırmaları*, sayı 32, 2012, s. 81-97.

Ürkmez, Naim, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Devleti’nde Kaza Yönetimi (Belen Örneği)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 9, sayı 42, s. 813-830.